

Ștefan S. GOROVEI

UN "ALT EV MEDIU" ROMÂNESC*

Împrumut o parte din titlul sub care un ilustru medievist francez a înmănunchiat mai multe texte ale sale, crezând că – deși tipărite de-a lungul a două decenii (1956-1976) – le-ar putea identifica "o unitate care poate că nu este decât o iluzie retrospectivă"¹. Nu a fost, fără îndoială, doar "iluzia retrospectivă" care a creat unitatea evocată de Jacques Le Goff, ci însăși concepția și metoda acestuia, care i-au permis să regăsească "un Ev Mediu profund", nici eminentamente întunecat², nici mistificat în "jocul derizoriu al unei legende strălucitoare", un Ev Mediu cognoscibil "în obiceiurile lui zilnice, în credințele, comportamentele, mentalitățile lui", în fine, "un Ev Mediu total care se elaborează la fel de bine pomind de la sursele literare, arheologice, artistice, juridice, sau numai de la documentele lăsate cândva în seama medievistilor «mari»"³. Unitatea dorită de istoricul francez s-a vădit, astfel, atunci când cele 18 studii ale sale au putut forma numai patru mari capitole (I. *Timp și muncă*; II. *Muncă și sisteme de valori*; III. *Cultura savantă și cultura populară*; IV. *Către o antropologie istorică*).

Este ceva care să împiedice pe specialiștii români să abordeze în același chip Evul Mediu românesc?!

Nimic – sau aproape nimic – din ceea ce constituie subiectul unor foarte moderne, foarte palpitate și foarte atrăgătoare cercetări de istorie medievală occidentală (franceză, îndeobște, pentru că la realizările din acest spațiu istoriografic ne-am obișnuit să ne raportăm) nu este străin, nu lipsește istoriei noastre. De la exemplificarea mentalităților – "istorie ambiguă", cum i s-a spus⁴ și care acoperă, de fapt, întreaga arie a ceea ce poate trezi interesul unui istoric – până la segmentele ori aspectele cele mai aride, mai "terestre", totul (sau aproape totul) se poate regăsi și la noi, în câmpul, în vastul câmp, al "trecutului studiabil" (formula aparține lui N.Iorga). Cercetări de acest gen ar realiza nu numai o primenire a discursului istoric, dar și o integrare reală a istoriografiei românești în cea europeană, o sincronizare (din mers și, oricum, târzielnică, din păcate...) cu direcții și metode verificate, omologate, de a căror temeinicie și rodnicie nu se mai îndoiește nimeni.

Ce lipsește, atunci, pentru ca asemenea cercetări să se întreprindă și în domeniul istoriei românești ?

După părerea mea, **lipsește doar voința de a le începe**. Și această lipsă de voință, această "paralizie", pare să aibe două cauze majore. În primul rând, este o **comoditate intelectuală** – generală, de altminteri, și cu efecte blocante nu numai în acest domeniu – și care determină pe medievști să rămână la cercetările cu care s-au obișnuit și care le sunt, prin natura lucrurilor, mai la îndemână. Nepromovându-le ei înșiși pe celelalte, pe cele înnoitoare, e de la sine înțeles că nici nu oferă exemple, nici nu pot îndemna pe mai tinerii colegi de breaslă să pornească pe acel drum.

În al doilea rând, este o foarte stranie reticență, exprimată în întrebarea: există, oare, în tezaurul documentar românesc, **sursele potrivite** pentru astfel de cercetări? Și această reticență – derivată, în fond, din aceeași comoditate care separă pe istoric de "materia primă" a meseriei sale (izvoarele) – are aceleași efecte blocante. Totul conduce la o atitudine melancolic-interogativă, reducând un posibil program de lucru la o simplă discuție sterilă în jurul unei/unor metodologii. Or, un lucru mi se pare foarte limpede: sau **nu există sursele potrivite** pentru cercetări de acest gen, cu adevărat înnoitoare pentru cunoașterea și înțelegerea corectă a Evului Mediu și, atunci, a discuta despre metodologii e curată pierdere de vreme; sau **sursele potrivite există** și, atunci, discuțiile despre metodologii trebuie să rămână doar ca o prefațare a unui amplu program și, odată clarificate problemele teoretice, metodologice, să se pornească la lucru.

În ceea ce mă privește, am afirmat și alții⁵ că tezaurul nostru documentar conține, în cantități suficiente, sursele necesare pentru astfel de cercetări, care să conducă la un "alt Ev Mediu" românesc și că atitudinea reticentă (necum cea comodă) nu e cu nimic justificată. Am afirmat, însă, în egală măsură, că impasul – dacă de un impas e vorba cu adevărat – nu poate fi depășit decât cu o singură condiție: **întoarcerea istoricului la uneltele sale**. Încerc să explic, foarte pe scurt, pe ce se întemeiază aceste afirmații și, în general, optimismul meu.

De un sfert de secol străbat și eu "acest Ev Mediu românesc" (mă simt atașat de titlul frumoasei cărți a lui Alexandru Alexianu, om de mare delicatețe și înțelegător fin al trecutului nostru). L-am străbătut dinspre început spre sfârșit și invers, câteodată luându-mi curajul de a-i trece puțin frontierele cronologice: de la întemeierea principatelor – și dincolo de ele, la realitățile care au premers-o – până la apusul Evului Mediu și dincolo de el, până în veacul trecut. M-am interesat de istoria politică, de cea socială și culturală, de marile familii și de patriciatul orașelor, de istoria bisericească și de cea a diplomației. Din toate aceste peregrinări, m-am

întors cu felurite observații. Pe de altă parte, am avut șansa să străbat și mai toate arhivele care, în țară, adăpostesc documente moldovenești. Si din aceste peregrinări m-am întors cu observații și constatări.

Toate la un loc sunt temeiul pentru ceea ce încerc să schițez acum.

*

Încă din veacul XVII, cronicarii noștri se plâneau că izvoarele pe care le aveau la îndemână nu le îngăduiau să reconstituie cu precizie nici măcar "viața domnilor, carii au fost toată cârma [...], necum lucrurile denlăuntru"⁶. De atunci și până azi, efortul mai multor generații de istorici a făcut ca "viața domnilor" – adică istoria mare, politică, evenimențială – să fie ceva mai bine cunoscută; liniile principale ale evoluției neamului românesc în acest plan au fost identificate și istoricii lucrează acum pe un teren care are deja marcaje, stâlpi de hotar, borne indicatoare (dacă este permisă aceasta preluare de termeni din alte limbaje!). Pentru "lucrurile denlăuntru", însă, terenul e încă (aproape) virgin, hățișurile sunt dese și (aparent) impenetrabile, iar luminișurile par rarissime și ne semnificative.

Dorița vechilor cronicari va putea fi, în chip paradoxal, îndeplinită – chiar și în lipsa unui material documentar abundent – prin aceste cercetări pe direcții luminate în vremea mai nouă și care ne vor îngădui să ne cunoaștem și noi acel **Ev Mediu al nostru** – reiau cuvintele lui Jacques Le Goff – "în obiceiurile lui zilnice, în credințele, comportamentele, mentalitățile lui".

"Metodologia" (care pentru unii istorici din generațiile mai noi pare să constituie o mare – dacă nu chiar unică ! – atracție) e fixată de cercetările, de multă vreme clasice, ale măștrilor istoriografiei franceze în special (Duby, Le Goff, Arriès și încă alți). Ei au definit-o întemeiați pe un material documentar de o mare bogăție și o imensă (cvasi-nesfârșită !) varietate (care – trebuie spus și acest lucru ! – a și fost de natură să sugereze acest gen de radiografieri, de "lecturi în filigran"⁷), un material care, în aceste cantități și cu aceste calități, nu este și nu va fi niciodată la îndemâna istoricului român. Niciodată un medievalist, ocupându-se de viața satului nostru medieval, nu va beneficia de acea documentație pe care un Emmanuel Le Roy Ladurie și-a construit superba, pasionanta carte despre Montailou⁸. Materialul nostru documentar – subiect asupra căruia voi reveni cu alt prilej – e mult mai sărac și mai nediversificat, mai monoton. E o realitate și, fără nici o îndoială, una din acelea care pot să descurajeze. Dar acest material, așa cum este el, interogat – de pildă – prin filtrul propus de minuțioasa anchetă a lui Le Roy Ladurie, poate, totuși, să dea răspunsuri, din care unele, deși relative la alt timp și la alt spațiu, coincid, în chip aproape absolut, cu acelea obținute de istoricul

francez; altele, firește, vor marca deosebirile, impuse, condiționate, tocmai de raportarea la alt timp și la alt spațiu.

Cu alte cuvinte, reperele fixate de cercetările străine trebuie folosite pentru "lectura" izvoarelor noastre, ca un chestionar la care cerem răspunsuri. Istoricilor care, în fața unor proiecte de acest gen, își manifestă reticența, trebuie să li se adreseze neconținut îndemnul de a cerceta izvoarele înainte de a formula întrebările și de a formula întrebări clare, în deplină cunoștință de cauză, atunci când încep înfruntarea (confruntarea) cu materialul documentar. Numai atunci se va putea vedea dacă (și în ce măsură) se poate vorbi despre "proiecte imposibile".

Ce înseamnă, practic, toate acestea ?!

Pomesc cu trei exemple, care mi se par dintre cele mai sugestive.

Omul în fața morții e o temă dintre cele mai pasionante și mai tulburătoare. Pentru a o studia, cu referire la un singur secol (XVIII) și doar pentru o singură zonă a Franței (Provența), Michel Vovelle⁹ a analizat "quelques vingt milles testaments"¹⁰. "**Vreo 20.000 de testamente**" nu avem pentru întregul Ev Mediu românesc ! Dar metodologia stabilită de Vovelle poate să rămână valabilă și pentru spațiul nostru; pentru a o verifica și folosi, e nevoie doar de "materia primă" căreia să i se aplice această metodologie ! Trebuie, deci, culese, din publicații și arhive, testamentele ori mențiunile despre ele, orânduite după criterii precise și apoi cercetate cu atenție și mai ales cu răbdare pentru a le auzi "glasul". Dându-ne alte răspunsuri, ele ne rezervă – o pot spune de pe acuma – multe (și uneori cu totul neașteptate) surprize.

Al doilea exemplu: Michel Mollat, cu cercetarea sa asupra săracilor Evului Mediu¹¹. Înainte de a-și scrie cartea, s-au perindat 14 ani (1962-1976) de cercetări colective, vreo 90 de expuneri de seminarii, 220 de "memorii" (studii tipărite), câteva teze de doctorat alimentate de această temă, două volume de **Studii asupra istoriei sărăciei** (1974) etc. Dar sărăcia a fost sărăcie peste tot: analiza făcută de Michel Mollat pune în evidență aspecte pe care le putem regăsi și în sursele noastre; o cercetare amănunțită, însă, despre sărăcie și milă nu s-a făcut¹², deși izvoare există, destul de generoase, începând chiar cu veacul XVII.

Ultimul exemplu privește alcătuirea orașului medieval. Prin natura lucrurilor, despre viața orașelor noastre în Evul Mediu știm destul de puține lucruri. Arhivele orașenești s-au distrus, "catastifele" (echivalentul registrelor cadastrale) au dispărut fără urmă, pentru absolut toate orașele noastre, iar ceea ce s-a păstrat oferă doar informații disparate și întâmplătoare, care cu greu se pot articula într-o imagine cât

de cât coerentă, reflectând, însă, o **alăturare**, mai degrabă mecanică, de natură factologică, decât **îmbinarea** într-un sistem organic. Cercetarea vieții orășenești în țările care au avut șansa de a păstra neatinsse vechile arhive înlesnește, însă, accesul la acest sistem. Și nu trebuie să mire constatarea că în sistemul acela se vor regăsi elemente sau fenomene absolut identice, similare sau înrudite cu acele din istoria noastră. Afirmând aceasta, am în vedere două cărți (**două** din cele multe !), în care am aflat explicații valabile și pentru aspecte de viață orășenească din spațiul nostru: una despre orașul medieval ca sistem social și urban¹³ și alta despre ... strada orașului medieval¹⁴. Alături de atâtea alte studii, dintre care unele privesc **direct** orașele noastre¹⁵, ele îndeamnă la reluarea, în chipul cel mai serios, a cercetării unei teme de mare anvergură și, în același timp, de cel mai mare interes pentru integrarea istoriografiei noastre în cea europeană: **Orașe, orășeni, viață orășenească în Evul Mediu românesc.**

Multe sunt temele care ar putea fi aduse în discuție, în legătură cu noua abordare, propusă doar, pentru "descoperirea" altui Ev Mediu românesc. Menționez doar două, care stau de mai multă vreme în atenția mea și asupra cărora sper să pot stărui în viitor: **Stat, Biserică, credințe (secolele XIV-XVIII)** și **Structuri sociale, solidarități, elite (secolele XV-XVIII)**. Dar repertoriul tematic rămâne, practic, neatins: de la structuri economice la realități psiho-sociale, totul este de cercetat, pentru ca, eliminând decalajele, să ne sincronizăm istoriografia la timpul Europei.

Singura condiție – și fundamentală : toate aceste cercetări vor trebui întemeiate pe materialul nostru documentar, cules din arhive și publicații mai vechi sau mai noi, orânduit, analizat și citit prin filtrul / grila stabilit(ă) de lucrări care, în alte spații istoriografice, s-au clădit pe o documentație incomparabil mai amplă. Atunci ne vom putea plasa în istoriografia europeană cu nota noastră distinctă, specifică, marcând deopotrivă identitățile, similitudinile, deosebirile.

* Urmez notele făcute pentru expunerea prezentată, sub acest titlu, în ședința din 28 noiembrie 1991 a Societății Academice a Istoricilor Tineri din Iași. Ulterior, a apărut volumul XI al seriei *Studii și materiale de istorie medie* (București, 1992), având ca subtitlu *Evul Mediu românesc. O nouă abordare*.

1 Jacques Le Goff, *Prefața la Pentru un alt Ev Mediu*, I, București, 1986, p.37. Ediția franceză: *Pour un autre Moyen Âge*, Paris, 1978.

2 V. și Régine Pernoud, *Pour en finir avec le Moyen Âge*, Paris, 1977 (și alte ediții).

3 Jacques Le Goff, *op.cit.*, p.41.

- 4 Cf. Jacques Le Goff, *Les mentalités: une histoire ambiguë*, în *Faire de l' histoire*, III. *Nouveaux objets*, Paris, 1986.
- 5 Cf. "Ateneu", an.20, nr.8 (165), august 1983, p.7; *Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A.D.Xenopol"*, Iași, XXIII / 2, 1986, p.892-894; "Lucefărul", an.XXXI, nr.19 (1356) din 7 mai 1988, p.1-2 și nr.42 (1379) din 15 octombrie 1988, p.2.
- 6 Din vechea *Predoslovie* a lui Grigore Ureche, preluată de Simion Dascălul. Și Miron Costin se plânge că nu a aflat prea multe știri despre viața internă a Moldovei în cronicile străine, întrucât acestea "cele ce să lucrează în casa altuia de-amănuntul, adică lucruri de casă, n-au scris".
- 7 V. eseul din 1980 al lui Al.Zub, *Lectura istoriei în "filigran"*, reproduc în volumul *Biruit-au gîndul*, Iași, 1983, p.291-296.
- 8 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*, Paris, 1985. Versiunea românească, datorată Mariei Carpov, București, 1992, 2 vol.
- 9 Michel Vovelle, *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle. Les attitudes devant la mort d' après les clauses des testaments*, Paris, 1973.
- 10 Cf. Dominique Julia, *Histoire religieuse*, în *Faire de l' histoire*, II. *Nouvelles approches*, Paris, 1986, p.208.
- 11 Michel Mollat, *Les pauvres au Moyen Âge*, Paris, 1978.
- 12 Ne-o promite teza de doctorat pe care o pregătește dl.Valeriu Gherghel.
- 13 Yves Barel, *La ville médiévale. Système social. Système urbain*, Grenoble, 1975.
- 14 Jean-Pierre Leguay, *La rue au Moyen Âge*, Rennes, 1984.
- 15 Ca acelea aparținând istoricului german Hugo Weczerka. A daug și lucrarea, pregătită pentru doctorat dar rămasă neîncheiată, a cercetătoarei germane Renate Möhlenkamp (1948-1986), *Die Entstehung und Entwicklung der mittelalterlichen moldauschen Städte bis Ende des XVI.Jahrhunderts*.